

УДК 378.147

О. М. Гай, доц., канд. екон. наук

Є. Ю. Захарова, канд. пед. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

Інтерактивні методи викладання економічних дисциплін у вищих навчальних закладах в контексті забезпечення якості підготовки вітчизняних фахівців

Стаття присвячена з'ясуванню сутності поняття «інтерактивні методи». Проаналізовано найефективніші діалогові підходи до проведення лекцій, зокрема елементи дискусій і «мозковий штурм». Визначено особливості та структуру методів «питання-відповідь» і «кейс стаді» та їх використання у семінарах, що розвивають професійну компетентність студентів, розширюють їх пізнавальні здібності в аналізі та використанні академічної інформації.

інтерактивні методи викладання, дискусія, «мозковий штурм», діалоговий підхід «питання-відповідь»

А. Н. Гай, доц., канд. екон. наук

Е. Ю. Захарова, канд. пед. наук

Кіровоградський національний технічний університет, г. Кіровоград, Україна

Интерактивные методы преподавания экономических дисциплин в высших учебных заведениях в контексте обеспечения качества подготовки отечественных специалистов

Статья посвящена определению сути понятия «интерактивные методы». Проанализированы самые эффективные диалоговые подходы к проведению лекций, в частности элементы дискуссий и «мозговой штурм». Определены особенности и структура методов «вопрос-ответ» и «кейс стади», а также их использование в семинарах, которые развивают профессиональную компетентность студентов, расширяют их познавательные способности в анализе и использовании академической информации.

интерактивные методы преподавания, дискусия, «мозговой штурм», диалоговый подход «вопрос-ответ»

Постановка проблеми. Демократичні зміни, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність проведення реформ у сфері освіти, адже поступово змінюється ставлення до місця і ролі освіти в суспільстві. Нині суспільство висуває нові вимоги до змісту освіти: орієнтація не стільки на отримання певної суми знань, скільки, розвиток розумових здібностей, вміння опрацьовувати великі масиви інформації, здатність навчатися та оволодівати новими професіями впродовж усього життя тощо.

Ґрунтовного рішення в умовах ринку вимагає формування економічної культури нації. Найважливішим чинником управління цими перетвореннями є переорієнтація економічної освіти. Підготовка майбутніх економістів передбачає, що спеціаліст повинен не лише володіти професійними знаннями, але й бути поліфункціональним: ефективно діяти в умовах кризи, креативно мислити і приймати рішення за відсутності достатньої інформації, бути комунікабельним, ініціативним й наполегливим, вміти відстоювати власні позиції, одночасно прислухаючись до інших [2, с.196].

Щоб навчити молодь продуктивно мислити і приймати нестандартні рішення, відповідно, необхідні нестандартні форми і методи навчання – активні, інтерактивні методи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема використання інтерактивних технологій в організації навчальної діяльності присвячені праці К.О. Баханова [1], М.В. Кларіна [3]. Прийоми та методи використання інтерактивних технологій у педагогіці детально розглядаються О.І. Пометун [6]. У сучасній вітчизняній дидактиці найбільш популярними є праці А. М. Алексюка та В.О. Онищука. Проте питанням практичного використання інтерактивних методів під час викладання економічних дисциплін приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності використання інтерактивних методів викладання у професійній підготовці студентів економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Модернізація системи вищої освіти потребує запровадження новітніх форм викладання дисциплін, використання сучасних інтерактивних технологій навчання, урізноманітнення форм та методів навчального процесу, тобто якісної зміни методики навчання.

На наш погляд, некоректним є твердження, що ці якісні зміни можливі лише завдяки використанню новітніх інформаційних засобів та мультимедійних технологій. Такий підхід стає на заваді залучення до педагогічного арсеналу викладачів ефективних методів навчання, що забезпечують якісну підготовку майбутніх фахівців. Не заперечуючи нагальної потреби використання новітніх освітніх технологій, побудованих на основі використання сучасної комп'ютерної техніки, вважаємо, що напрацьований досвід світової та національної систем вищої освіти беззаперечно довів ефективність інтерактивних методів навчання.

Використання методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів сприяє впровадженню у дидактичний процес технології особистісно-орієнтованого навчання та забезпечує особистісну спрямованість навчального процесу.

За К.О. Бахановим, інтерактивним є навчання, спрямоване на активізацію пізнавальної діяльності студентів за допомогою організації спілкування між собою, студентів з викладачем, між групами, що спрямоване на розв'язання спільної навчальної проблеми [1, с.32]. М.В. Кларін визначає інтерактивне навчання як переклад англomовного терміну «interactive learning», який означає навчання (стихійне або спеціально організоване), засноване на взаємодії, та навчання, побудоване на взаємодії [3]. Відома дослідниця, методист та прихильник впровадження інтерактивних технологій навчання в Україні О. Пометун вважає, що суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної активної взаємодії тих, хто навчається – це співнавчання, взаємонавчання [6, с.13].

В основі інтерактивного навчання лежать наступні принципи:

а) безпосередньої участі кожного учасника занять, що зобов'язує викладача зробити кожного з них активним шукачем шляхів і засобів розв'язання тієї чи іншої проблеми;

б) взаємного інформаційного, духовного збагачення: навчальний процес необхідно організувати таким чином, щоб його учасники мали змогу обмінятися життєвим досвідом та отриманою інформацією;

в) особистісно зорієнтованого навчання [8, с.36].

Отже, якщо говорити про сутність інтерактивного навчання, то необхідно підкреслити, що ефективний навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх його учасників – тобто студент і викладач є рівнозначними суб'єктами процесу, що мають спільну рефлексію щодо їхніх знань, умінь, досягнень тощо. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання ситуацій,

використання рольових ігор, спільне вирішення поставленої проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Інтерактивне навчання формує у студентів компетентність, розширює їх пізнавальні можливості у здобутті, аналізі та застосуванні інформації, а також є базою формування умінь і навичок у майбутній професійній діяльності. Студенти навчаються ухвалювати важливі рішення, мають можливість спілкуватися та розвивати професійні вміння і навички. У них з'являється глибока внутрішня мотивація.

Інтерактивне навчання ґрунтується на взаємодії студентів у середовищі, що створюється на занятті й існує як реальність, у якій вони знаходять для себе частину досвіду, який необхідно засвоїти. При цьому досвід того, хто навчається, є центральним джерелом навчального пізнання. У такому навчанні студент є повноправним учасником процесу і його досвід не менш важливий, ніж досвід викладача, який не дає готових знань, а спонукає до самостійного пошуку. У такій співпраці забезпечуються можливості взаємин студентів та викладачів на рівні партнерства, співдружності. Викладач має можливість виявити і розвинути свої здібності – він виступає як організатор, фасілітатор, консультант тощо.

Які сильні сторони інтерактивних методів навчання? Перш за все – підвищення “ККД” процесу засвоєння інформації. За даними американських вчених, під час лекції студент засвоює лише 5% матеріалу, під час читання – 10%, роботи з відео/аудіо-матеріалами – 20%, демонстрації – 30%, у ході дискусії – 50%, під час практики – 75%, а коли студент навчає інших чи відразу застосовує знання – 90%. Як бачимо, відносно пасивні методи навчання (коли студент лише засвоює та відтворює інформацію) мають у 5-10 разів (!) нижчу ефективність, ніж інтерактивні.

Під час інтерактивного заняття студент відчуває себе не об'єктом процесу навчання, а суб'єктом набуття знань. Це зумовлює внутрішню мотивацію навчання, що сприяє його ефективності. Завдяки ефекту новизни та оригінальності інтерактивних методів, при правильній їх організації, зростає зацікавленість студентів процесом навчання.

У педагогічному процесі вищої школи застосовуються різні форми організації навчання, виховання та розвитку студентів. Основною і необхідною формою навчання є лекції. Слід зазначити, що у методичній літературі висловлюються неоднозначні думки з приводу лекції як форми заняття. Прихильники традиційної дидактики вбачають її переваги, а їхні опоненти висувають протилежні аргументи, стверджуючи, що прийшов час усвідомити, що лекція як загальноаудиторна форма роботи є найменш ефективною серед інших форм навчання студентів у вищій школі. Так, у ході проведення лекції активність сприйняття інформації студентами знижується – за відсутності технічних засобів навчання під час лекції задіяні лише слухові аналізатори, лекція примушує того, хто навчається, залишатися на позиції об'єкта педагогічного процесу, а одночасне спілкування з достатньо великою аудиторією обмежує викладачеві можливість здійснювати диференційований підхід і робити лекцію однаково цікавою і корисною і для відмінника, і для слабшого студента. Проте, досвід показує, що відмова від лекцій знижує науковий рівень підготовки, порушує системність і рівномірність роботи упродовж семестру. А зазначені вище недоліки значною мірою можуть бути подолані раціональною побудовою матеріалу і правильною методикою проведення. Тому важливо знайти методи, які підвищать ефективність лекцій і разом з тим не заважатимуть досягти поставленої мети заняття. Такими методами організації лекційного процесу можуть стати короткі інтерактивні вклучення в лекційний процес, за допомогою яких студенти зможуть проявити різні

види активності [4]. На нашу думку, основними методами, що підвищують ефективність лекцій, є дискусії, бесіди, «мозковий штурм».

Із власного досвіду можна зазначити, що надзвичайно вдало під час проведення лекційних занять використовується метод «мозкового штурму». Особливо під час вивчення нових понять і категорій. Студентам пропонується навести будь-які асоціації, що виникають у зв'язку з цим поняттям. Запропоновані студентами асоціації записуються на дошці, після чого аналізуються, систематизуються, при необхідності коригуються і оформлюються у визначення тієї чи іншої категорії.

Організуючи під час лекції дискусію, викладач повинен заздалегідь визначити мету запровадження на занятті дискусії, визначити місце дискусії у структурі лекції та її тривалість, сформулювати питання, а підсумкове узагальнення повинно стати перекидним містком до подальшого викладу матеріалу лекції.

Використання бесіди на лекції дозволяє зняти монотонність навчання, активізує мислення, підвищує інтерес до навчання. Викладач звертається безпосередньо до когось із студентів або до всієї аудиторії. Значні можливості для проведення бесіди має використання так званої «лекції з пропусками». На першому етапі студенти знайомляться з опорним конспектом лекції, умовними позначеннями та завданнями, що пропонуються для самостійного виконання. На лекції викладач організовує активне обговорення студентами питань, надає їм можливість виступити з доповненнями. Студенти роблять необхідні примітки в опорному конспекті, отримують відповідь від викладача на питання, які виникли у процесі підготовки до лекції [9, с.12].

Значно більші можливості для використання інтерактивних методів мають семінарські заняття. Під час проведення традиційного семінару студент, як правило, відповідає на підготовлене питання, заглядаючи до конспекту. Решта групи нудьгує або готується до наступного питання. Таким чином, ефективність семінару знижується – опитати вдається не більше 3-5 студентів, ще 3-5 можуть щось доповнити. Це призводить до формалізму, пасивності основної частини академічної групи.

Одним із різновидів інтерактивного семінару може бути семінар «запитання-відповідь». Викладач ставить питання нерепродуктивного характеру, формулюючи їх таким чином, щоб студенти не мали змоги дати відповідь, користуючись цитатами з конспекту або підручника.

Досить актуальним при викладанні економічних дисциплін є застосування методу «Case Studies». Через те, що методика «Case Studies» вперше була розроблена на початку ХХ ст. в Гарвардській Школі Бізнесу, її називають також гарвардським методом. У період з 1909 по 1919 роки навчання там відбувалося за схемою, коли учнів-практиків просили викласти конкретну ситуацію чи проблему, а потім дати її аналіз і відповідні рекомендації. У 1920 році (після видання збірника кейсів деканом Діном Донхменом) був здійснений перехід усієї системи навчання менеджменту в Гарвардській Школі на методику «Case Studies» [7]. Підбірки кейсів були також опубліковані в 1925 році в «Звітах Гарвардського університету про бізнес». Вже в 1932 році програма МВА (Master of Business Administration) включала як обов'язкові дисципліни – маркетинг, промислове керування, фінанси, бухгалтерський облік і статистику. Практично із усіх цих курсів розбиралися відповідні кейси.

Гарвардська Школа Бізнесу і сьогодні зберігає пріоритетне значення «Case Studies» в навчанні бізнесу, виділяючи майже 90 % навчального часу на розбір конкретних кейсів – викладачі пишуть у рік по 600 високоякісних кейсів. Викладачі з Європи їздять у США «переймати» специфіку кейс-освіти, а наприкінці 90-х і з України почали посилати стажистів у західні бізнес-школи для навчання викладанню за методом «Case Studies».

В провідних школах бізнесу Західної Європи кейси в процесі навчання стали активно використовуватися тільки у 60-ті роки, в період, коли була сформована система бізнес-освіти, аналогічна американській. В Англії, наприклад, провідними центрами в цій галузі є Лондонська Школа Бізнесу, Манчестерська Школа Бізнесу, Креєндфілдський університет. В Україні та в Росії методика «Case Studies» за тими освітніми стандартами та традиціями, що прийняті в США, стала впроваджуватися тільки останніми роками. Але практика використання даного методу у нас в Україні, на відміну від зарубіжних країн, ще не дуже поширена [5].

«Case Studies» (або метод конкретних ситуацій – МКС, або ситуаційне навчання) являє собою спеціальну методику навчання, яка передбачає використання конкретних ситуацій (випадків з практики) з певного розділу чи теми навчального курсу для сумісного розбору, обговорення та прийняття рішення. Отже, робота з «Case Studies» передбачає аналіз конкретних бізнес-ситуацій за певним сценарієм, який включає і самостійну роботу студентів, і „мозковий штурм” в межах малої групи, і публічний виступ з презентацією та захистом висунутого рішення.

Методисти виділяють наступні основні етапи «Case Studies»:

- вступне слово викладача;
- формування мікрогруп;
- робота в складі малої групи;
- презентація спікерами вироблених рішень;
- запитання до спікерів;
- загальна дискусія;
- заключне слово викладача;
- підведення підсумків.

Кейс-метод ставить за мету максимально активізувати кожного студента і залучити його до процесу аналізу ситуації і прийняття рішень. Тому група поділяється на таке число мікрогруп, щоб вони склалися з 3-5 чоловік. Кожна команда обирає спікера – на ньому лежить відповідальність за організацію роботи мікрогрупи, розподіл питань між учасниками і за прийняті рішення. Після завершення роботи спікер робить доповідь у межах 10 хвилин про результати роботи своєї групи.

Безпосередню роботу з кейсом можна організувати двома способами:

а) кожна мікрогрупа виконує різні теми з одного розділу протягом усього заняття;

б) усі мікрогрупи працюють одночасно над одним і тим же розділом (темою) кейса, конкуруючи між собою в пошуку оптимального рішення.

Таким чином, використання в економічній освіті методу «Case Studies» розвиває у студента такі якості, як ініціативність, творчий підхід до розв’язання проблем, готовність до дії в різних умовах та вміння гнучко реагувати на них – все це є необхідним не лише майбутньому економісту, а й пересічному громадянину [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, інтерактивні методи навчання є органічним і суттєвим доповненням класичних методів. Застосування описаних форм роботи як на лекційних, так і на семінарських заняттях, сприяє досягненню високих результатів навчальної діяльності завдяки активізації продуктивного мислення студентів та здійсненню оперативного зворотного зв’язку.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні методично обґрунтованих підходів до організації ефективного навчального процесу, де гармонійно поєднуються традиційні та інтерактивні методи навчання на рівні партнерства, співробітництва студента і викладача задля професійного становлення фахівців економістів.

Список літератури

1. Баханов К.О. Інтерактивне навчання [Текст] / К.О.Баханов // Історія в школах України. – 2008. – №2. – С.31-36.
2. Власюк І.В. Використання кейс-методу при формуванні професійної економічної термінології [Текст] / І. В. Власюк // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2012. – № 37. – С.196-201.
3. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта [Текст] / М.В. Кларин // Педагогика. – 2000. – №7.– С.12-19.
4. Луцик І.Г. Використання інтерактивних методів як засіб створення інтенсивного освітнього середовища [Текст] / Луцик І.Г. // Нові технології навчання. – 2007. – № 46. – С. 59-63.
5. Павленко О.О. Елементи використання методу Case Studies в навчальному процесі вузу [Текст] / Павленко О.О. // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць. – Вип.3. – К.: НПУ, 1999. – С. 271-279.
6. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. Пометун. – К.: СПД Кулінічев Б.М., 2007. – 144 с.
7. Рейнгольд Л.В. За пределами CASE – технологий [Текст] / Рейнгольд Л.В. // Компьютер. – 2000. – № 13.– С. 12-14.
8. Романюк А.А. Використання інтерактивних технологій при викладанні економічних дисциплін [Текст] / А.А. Романюк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2010. – №2. – С.34-36.
9. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: Навчально-методичний посібник. / О. І. Січкарук. – К.: Таксон, 2006. – 88 с.
10. Abell Derek. What Makes a Good Case? // *Eccho Autumn/ Fall*. – 1997. – № 17. – С.4-7.

References

1. Bakhanov, K.O. (2008). Interaktyvne navchannia [Interactive studies]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy - History in schools of Ukraine*, 2, 31-36 [in Ukrainian].
2. Vlasiuk, I.V. (2012) Vykorystannia keis-metodu pry formuvanni profesiinoi ekonomichnoi terminolohii [Using of method of «Case Studies» for forming of professional economic terminology]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity- Problems of engineer-pedagogical education*, 37, 196-201 [in Ukrainian].
3. Klarin, M.V. (2000). Interaktivnoe obuchenie – instrument osvoenija novogo opyta [The interactive educating is an instrument of mastering of new experience]. *Pedagogika - Pedagogics*, 7, 12-19 [in Russian].
4. Lutsyk, I.H. (2007). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv yak zasib stvorennia intensyvnoho osvitnoho seredovyscha [Use of interactive methods as means of creation of intensive educational environment]. *Novi tekhnolohii navchannia- New technologies of studies*, 46, 59-63 [in Ukrainian].
5. Pavlenko, O.O. (1999). Elementy vykorystannia metodu Case Studies v navchalnomu protsesi vuzu [Elements of the use of method of Case Studies are in the educational process of institution of higher learning]. *Tvorcha osobystist vchytelia: problemy teorii i praktyky - Creative personality of teacher: problems of theory and practice*, vol. 3, 271-279 [in Ukrainian].
6. Pometun, O.I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopaedia of interactive studies]*. Kyiv: SPD Kulynichev B.M. [in Ukrainian].
7. Rejngol'd, L.V. (2000). Za predelami CASE – tehnologij [Outside CASE - technologies]. *Komp'juter – Computer*, 13, 12-14 [in Russian].
8. Romaniuk, A.A. (2010). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii pry vykladanni ekonomichnykh dystsyplin [Using of interactive technologies for teaching of economic disciplines]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universtyetu «Ukraina» - Collection of scientific works of the Khmelnytsk institute of social technologies of University «Ukraine»*, 2, 34-36 [in Ukrainian].
9. Sichkaruk, O. I. (2006). *Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive methods of studies are at higher school]*. Kyiv: Takson [in Ukrainian].
10. Abell Derek (1997). What Makes a Good Case? *Eccho Autumn/ Fall*, 17, 4-7 [in English].

Oleksandr Gai, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Evgeniya Zakharova, PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Interactive Methods of Teaching of Economic Disciplines in Higher Educational Institutions in the Context of Ensuring the Quality of Training of National Specialists

The article is dedicated to the substantiation of the necessity of usage of interactive methods of delivery in the professional study of the students of economic specializations.

The article discloses the sense of the definition “interactive methods”. There are underlined the main advantages of usage above-mentioned methods in the academic process of future economists. Also there are analyzed the most efficient interactive approaches to lecture delivery such as elements of discussions and “Brain Storm”. The article represents the main ways of usage interactive methods at seminars. There are defined the peculiarities and structure of “question-answer” and “Case Study” approaches to seminar, which develop students’ professional competency, extend their cognitive abilities in the analysis and usage of academic information, that becomes the basis for the success in their future occupation.

It has been grounded that interactive methods of delivery can be efficient addition to the classical methods of teaching. The organization of academic process with the organic combination of traditional and interactive approaches to teaching economic subjects allows getting the best results in the formation of students’ professional knowledge and skills.

interactive methods of delivery, discussion, “brain storm”, “question-answer” interactive approach

Одержано 30.04.15

УДК 354.330.141

О. О. Демешок, доц., канд. екон. наук

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», м. Київ, Україна

Напрями параметричної компенсації невизначеності функціонування системи управління розвитком стратегічного потенціалу

Охарактеризовано пріоритетні напрями локалізації зусиль на шляху проектування дієвої системи управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості задля сформування компенсаційних можливостей кожного з її елементів. Визнано, що вони передбачають раціоналізацію перерозподілу ресурсів, яка потребує вирішення основного завдання, щодо ідентифікації переліку керованих параметрів і ресурсів; встановлення діапазону регулювання тактичних / локальних параметрів складної системи та резервів компенсації невизначеності у визначеній області дослідження. Доведено, що невизначеність реалізації дії системи та нерівноважність функціонування її елементів можуть бути еліміновані за використання комплексу рефлексивних методів, засобів і технологій управління.

система управління, перерозподіл ресурсів, адаптація, компенсаційні можливості

О. А. Демешок, доц., канд. екон. наук

«Інститут економіки природопользования и устойчивого развития НАН Украины», г. Киев, Украина

Направления параметрической компенсации неопределенности функционирования системы управления развитием стратегического потенциала.

Охарактеризованы приоритетные направления локализации усилий на пути проектирования эффективной системы управления развитием стратегического потенциала промышленности для формирования компенсационных возможностей каждого из ее элементов. Признано, что они предусматривают рационализацию перераспределения ресурсов, которая требует решения задачи по идентификации перечня управляемых параметров и ресурсов, обеспечивающих изменение характеристик и формирования системных признаков в многоуровневой системы. Доказано, что неопределенность реализации действия системы и неровно важность функционирования ее элементов могут быть элиминированы за использование комплекса рефлексивных методов, средств и технологий управления.

система управления, перераспределение ресурсов, адаптация, компенсационные возможности